

İnsan Hakları Perspektifinden Göç ve Mültecilik: 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Karşılaştırması^(*)

*The Issue of Migration and Refugees from a Human Rights
Perspective: A Comparison about the 1952 Geneva Convention
and the European Convention on Human Rights*

Arş. Gör. Ümran KARABULUT^(**)

Öz

İnsan hakları kavramı, doğal hukuk ve doğal haklar kavramları ile yakından ilişkilidir. Doğal haklar yaklaşımı, insanların doğuştan itibaren ve doğal olarak haklara sahip olduğu düşüncesini ifade eder. Doğal haklar yaklaşımının insan haklarına kaynak teşkil ettiği söylenebilecektir. İnsan hakları; pozitif hukuktan ayrı, insanların doğuştan itibaren sahip oldukları ve varlıkları herhangi bir tanımayı gerektirmeyen haklardır. Kavramsal yaklaşımdan ayrı olarak insan haklarının hukuken korunmasının bir yönü de uluslararası sözleşmeler ile gerçekleşmektedir. 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi de insan haklarının görünüşlerinden biri olan vatandaşları oldukları ülkelerden ayrılmak zorunda kalmış olan kişilerin hukuki durumları ile ilgili düzenlemeler getirmektedir. Her iki sözleşme de sağladıkları hukuki koruma bakımından insan hakları açısından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Göç, Doğal Haklar, İnsan Hakları, Mültecilik, Uluslararası Sözleşmeler.

Abstract

The notion of human rights has a strong affiliation with the concepts of natural law and natural rights. The natural rights approach states the idea that all humans have rights naturally from birth. It may be said that natural rights approach is a source for human rights. Human

^(*) Araştırma Makalesi / [Makale Geliş Tarihi](#): 15.03.2021 - [Makale Kabul Tarihi](#): 15.09.2022

^(**) Sakarya Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı, Sakarya - Türkiye
[E-posta](mailto:umrankaraaslan@sakarya.edu.tr): umrankaraaslan@sakarya.edu.tr
[Orcid No](https://orcid.org/0000-0002-8931-393X): <https://orcid.org/0000-0002-8931-393X>

rights are more than positive law, they are the rights that all people are born with and their being doesn't need any cognizance. Beyond the conceptual approach legal protection of human rights is also reached by international conventions. 1951 Geneva Convention Relating to the Status of Refugees and the European Convention of Human Rights regulates the status of people who have had to leave their country of citizenship and that is one of the aspects of human rights. Both of these conventions will be assessed in terms human rights about the legal protection that they provide.

Keywords

Immigration, Natural Rights, Human Rights, Refugees, International Conventions.

GİRİŞ

Göç ve mültecilik olguları, insanların yer değiştirmeye mecbur kalması ya da yer değiştirmeye zorlanması gibi nedenler ile küreselleşmenin tüm dünya üzerindeki etkisi de göz önüne alındığında günümüzde tüm devletleri ilgilendiren durumlar olarak önemini korumaktadır. Göç ve mülteciliğin psikolojik, ekonomik, sosyal, siyasal gibi pek çok açıdan etkileri olduğu artık bilinmektedir. Bizim bu çalışmada daha çok üzerinde duracağımız husus ise göç ve mülteciliğin insan hakları boyutuyla ifade ettiği anlam olacaktır. Şüphesiz ki göç ve mülteciliğe yaklaşımımızı insan hakları açısından sınırlandırdığımızda her iki olgunun nedenleri, etkileri ve sonuçları olarak farklı ve yeni durumlar ortaya çıkmaktadır. İki olguya dair hukuksal düzenlemeler açısından değerlendirmeler ve öneriler de yine, yeni ve farklı fikirler doğurabilmektedir. Bu nedenle çalışmamızda göç ve mülteciliği çok geniş bir perspektifle tüm yönleriyle ele almak gibi bir iddiamız bulunmamaktadır. Göç ve mültecilik olgularının insan hakları açısından ifade ettiği anlam; insan hakları hukukunun teori ve pratikte göç ve mültecilik olgularına yaklaşımı açısından ele alınacaktır.

Çalışmamızda insan hakları, göç ve mültecilik konuları ile ilgili olarak genel bir tanımlama yapma gayretiyle insan haklarının göç ve mülteciliğe yaklaşımı üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Günümüzde insan hakları kavramının “ifade ettiği şeye” dair hemen herkesin söyleyebileceği bir sözü olduğunu iddia etmek herhalde abartılı olmayacaktır. Aynı biçimde, en azından söylem düzeyinde, hemen herkesin insan haklarını savunduğu iddia edilebilecektir. Haklara duyulan saygı ve inancın geldiği böyle bir nokta ümit verici olarak nitelenebilir. Bununla birlikte, insan haklarının ve onları oluşturan prensiplere ilişkin gösterilecek her entelektüel gayretin de insan haklarına olan inancı pekiştireceğini belirtmeliyiz. İnsan hakları kavramını genel olarak ele aldığımızda bireylerin doğuştan itibaren sahip olduğu, devredilemez ve vazgeçilemez haklar olduğunu ifade edebiliriz. Bu hakları belirleyen temel prensipler vardır. Örneğin “ayrımcılık yapılmamalıdır” bu prensiplerden bir tanesidir. İnsan haklarını belirleyen prensiplerin vatandaş ve yabancılar açısından eşit biçimde geçerli olması gerektiğini her iki durumdaki kişilerin de insan olmaları durumuyla ifade edebiliriz.

Göç ve mültecilik olguları ilk olarak toplumsal düzende karşılık geldikleri durum açısından ele alınacaktır. Yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kalan insanların karşılaştıkları benzer durumlar bulunmaktadır. Bir yerde yabancı olanlar açısından da tıpkı orada yerleşik olanlar gibi; çalışmak, eğitim almak ya da sağlıklı gıdaya erişim sağlamak gibi gündelik hayatın idamesine dair gereksinimler mevcuttur. Göç ve mültecilik olguları küreselleşmenin etkileri nedeniyle tüm dünyayı ilgilendiren sonuçlara yol açmaktadır. Devletlerin sınırlarını kontrol etme, ülke sınırları içerisinde kimlerin bulunduğunu bilme ve denetleme yetkileri vardır. Göç ve mültecilik durumlarıyla karşı karşıya gelen bireyler ve devletler için hukuki düzenlemeler getiren uluslararası antlaşmalar, bu çalışmada konuya yaklaşımımızdaki hukuki perspektife etki etmektedir. İnsan hakları perspektifinden bir yaklaşım sergileme gayreti içerisinde olduğumuz için, yaşadıkları yerden bir biçimde göç eden ya da etmek zorunda kalan bireylerin sahip oldukları/ olması gerektiği haklar inceleme konusu yapılacaktır. İnsan haklarının göç ve mülteciliğe yaklaşımında “olması gereken” ya da “olanaklar” üzerinde düşünmek de bu çalışmanın amaçları arasındadır.

I. İNSAN HAKLARI KAVRAMI: GENEL OLARAK

İnsan haklarını en temel biçimde tanımladığımızda, bütün insanların yalnızca insan olmak nedeniyle sahip oldukları temel hak ve özgürlükler olarak ifade edebiliriz. Temel hak ve özgürlükler daha çok anayasa hukuku disiplini içerisinde yer alan bir konuya işaret ediyorsa da; insanların temel hak ve özgürlükleri olarak insan haklarından bahsettiğimizde herhangi bir yasal metinde ifade edilmiş olması -insan haklarının- varlığının bir ön koşulunu oluşturmamaktadır. İnsan hakları her şeyden önce bir fikir ve düşünce olarak ifade edilmektedir. Bu öyle bir düşüncedir ki insanlar yalnızca insan olmaları nedeniyle özel bir muamele görmeyi hak etmektedirler¹.

İnsan hakları pozitif hukuktan bağımsız olarak varlığını korumaktadır. İnsan haklarının ekonomik, sosyal, kültürel pek çok yönü bulunmaktadır. Bu nedenle oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır. Diğer yönlerinden ayrı olarak, en temel biçimi ile ele aldığımızda ise insan hakları bireyleri baskıcı yönetimin çeşitli biçimlerine karşı korumayı öngörmektedir². İnsan hakları düşüncesinin, modern çağda bireylerin politik baskıya karşı korunma arayışı içinde ortaya çıktığı belirtilmektedir³ İnsan hakları; özgürlük, demokrasi, eşitlik gibi ilkelerle de yakından

¹ Ioanna Kuçuradi, İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları, 4. Baskı, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2018, s. 56-57.

² Falk, Richard A; Human Rights Horizons: The Pursuit of Justice in a Globalizing World, First Edition, Routledge Publisher, Oxford, 2000, s. 2.

³ Erdoğan, Mustafa; İnsan Hakları: Teorisi ve Hukuku, 6. Baskı, Ankara, Hukuk Yayınları, 2018, s. 24.

ilişkilidir. Örneğin, özgürlük insan haklarının bir yönüyle özü iken diğer yönüyle insan haklarına dair düşünsel açılımlar barındıran ana kavramlardan bir tanesidir; öyle ki insan varlığının tüm yönleri ile gelişebilmesi, kişisel olanaklarını gerçekleştirebilmesi ancak özgürlüğün varlığı ile mümkündür⁴. Özgürlük kavramıyla benzer açılımlar barındıran bir diğer temel kavram olan demokrasi ise insana ve insanlığa bağlı temel hakların gerçekleştirilme imkanı olan ve bu hakların güvence altına alındığı bir siyasal düzlemi ifade eder⁵. Bunun yanı sıra insan hakları, temel olarak eşitlik ilkesine dayanmaktadır. Buna göre insan hakları düşüncesi hiçbir insanın dini, etnik ve siyasi farklılıklara göre ayrımcılığa tabi tutulamayacağına güvence altına alır⁶.

İnsan hakları kavramının kapsamının ve içeriğinin tespiti her zaman çok kolay olmamaktadır. Çoğu kez, çok farklı ve hatta çıkarları birbiriyle çatışan kişilerin taleplerini insan hakları olarak dile getirebilmeleri insan haklarının tam olarak ne olduğu konusundaki belirsizliğe bir örnek olarak gösterilebilir⁷. Bir başka örnek olarak, pek çok kişinin, insan hakları kavramına kendi zihnindeki “olması gerekenler”i yükleyebilmesi gösterilebilir; adalet, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve refah gibi farklı ideallerle ilişkili olan talepler insan hakları adı altında ifade edilebilmektedir⁸.

İnsan hakları kavramının tanımlanması ve anlaşılması açısından hak kavramı ve doğal haklar kavramı da özel bir anlam ifade eder. Çünkü, insan hakları spesifik bir hak türünü işaret ederken temelinde doğal haklar düşüncesi vardır. Hak kavramının farklı disiplinler açısından çeşitli tanımları yapılabilir. Örneğin, sosyolojik açıdan ele aldığımızda kişinin toplumla olan ilişkisi çerçevesinde hak kavramının içeriğine dair bir şeyler söylenebilecektir. Hak, kişinin toplumdaki isteyeceği, talep edebileceği ve kullanabileceği yetkiler olarak görülebilir⁹. Psikoloji-psikiyatri disiplini açısından okuyabileceğimizi düşündüğümüz bir yaklaşıma göre hak “*insanın doğal yaşantısında saklı doğal bir ruhsal olgu*” biçiminde ifade edilmektedir¹⁰. Çeşitleri açısından ise ahlaki haklar ve hukuki haklar olarak geniş biçimde iki kategoriye ayrılmaktadır¹¹.

⁴ Çeçen, Anıl; İnsan Hakları, 5. Baskı, Ankara, Astana Yayınları, 2020, s. 47.

⁵ Torun, Yıldırım; İnsan Hakları, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 16, 2007, s. 416.

⁶ Torun, s. 417.

⁷ Tepe, Harun, İnsan, İnsancılık (Hümanizm) ve İnsan Hakları: İnsancılık Eleştirisi Üzerine, Kilikya Felsefe Dergisi, Sayı: 2, Ekim 2019, s. 2 (1-16).

⁸ Erdoğan, s. 25.

⁹ Çüçen, Abdulkadir, İnsan Hakları, 2. baskı, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2013, s. 44.

¹⁰ Emimi, M. Emin; Hak Kavramı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 12, 2004, s. 203.

¹¹ Yücel, Yonca F.; Hak ve Menfaatler Üzerine Bir İnceleme, TBB Dergisi, Sayı: 91, 2010, s. 336-337, (335-357).

Doğal haklar insanın doğuştan itibaren sahip olduğu; bir başka ifadeyle insanın doğumuyla birlikte getirdiği, başkasına devredilemeyecek ve başkası tarafından verilmemiş olan hakları ifade etmektedir¹². Doğal haklar toplumdaki önce mevcuttur ve üstün nitelikteki değerleri temsil etmektedir. Toplum sözleşmesi teorileri bireylerin sahip oldukları doğal hakları ele aldıkları için insan hakları açısından entelektüel bir gayretin ürünü olarak görülebilir. Toplum sözleşmesi teorilerinin bu yönü insan hakları düşüncesine katkı sağlamıştır. Modern anayasalarda doğal hakların yer alması ise doğal hakların toplumdaki önce var olduğu gerçeğini ortadan kaldırmamakta tam aksine onların tanınmasını sağlamaktadır¹³.

A. İNSAN HAKLARI KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

İnsan haklarının bir düşünce olarak kökenlerini çok eski hukuksal ya da düşünsel metinlerde görebilmek mümkündür. İnsan hakları düşüncesinin kökenini yalnızca dünyadaki tek bir coğrafi bölgeye, tek bir ülkeye, tek bir yüzyıla, tek bir ülkeye, tek bir hukuki ya da siyasi sisteme atfetmek doğru olmayacaktır¹⁴. Aksine, insan haklarının kökenlerini binlerce yıl boyunca çok farklı biçimlerde farklı yerlerde, farklı dini ya da seküler kültürlerde bulabilmek mümkündür¹⁵. İnsan haklarını oluşturan ilkelerin aslında yüzyıllardır mevcut olduğu söylenebilir¹⁶.

Ancak, *doğal haklar ve insan yapımı hukuk* kavramlarının *doğal hukuk* kavramıyla ilişkisi açısından *Akıl Çağı* olarak da bilinen *Aydınlanma Çağı* dönemi boyunca çok büyük bir düşünsel ilgi gösterilmiştir¹⁷. Pozitif hukuk olarak da isimlendirebileceğimiz *insan yapımı hukuk*, *doğal hukuka* uygunluğu nisbetince meşru olarak ele alındığında; ayrıca soyut bir *doğal hukuk* düşüncesinin yanında öznesi insan olan *doğal haklardan* söz edilmeye başlandığında doğrudan doğruya “insan hakları” tanımlaması yapmak da mümkün olmaya başlamıştır.

Kavramın düşünsel temelleri oldukça eski tarihlere götürülebilmekle birlikte; bireyin yalnızca insan olmak dolayısıyla doğuştan haklara sahip olduğu fikri, genel olarak *haklar bildirgeleri* olarak adlandırılabilir olan *1628 The Petition of Right (Hak Dilekçesi)*, *1689 Bill of Rights (Haklar Manzumesi)*, 4 Temmuz 1776’da ilan edilen *Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi*, 26 Ağustos 1789’da ilan

¹² Çavuşoğlu, Aslı; Doğal Haklar ve Jeremy Bentham, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 37, 2019, s. 26.

¹³ Öğütçü, Muhlis; Doğal hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar, Dokuz Eylül Üniversitesi hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 0 s. 573.

¹⁴ Lauren, Paul Gordon; The Foundations of Justice and Human Rights in Early Legal Texts and Thought, in: The Oxford Handbook of International Human Rights Law - edited by. Dinah Shelton, p. 163, (163-193).

¹⁵ Lauren, s. 163.

¹⁶ English, Kathryn, Adam Stapleton; The Human Rights Handbook: A Practical Guide to Monitoring Human Rights, First Edition, Ennisfield Print & Design, Essex, 1995, p. 6.

¹⁷ Lauren, s. 181.

edilen *Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi* gibi metinlerde somut olarak görülmeye başlamıştır. İnsan hakları fikrinin tarihsel sürecinde özellikle Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin ise önemli bir yerde bulunduğu ifade edilmektedir. Bildirgeyle modern anayasalarda kendisine yer bulan klasik hakların ifade edilmesi bunun temel nedenidir¹⁸. Birbirine nispeten yakın diyebileceğimiz tarihlerde, yani dünyanın tüm tarihini düşünürsek yaklaşık iki yüz yıllık bir süre içerisinde; İngiltere, Amerika ve Fransa'da ilan edilen temel haklara ilişkin bu belgeler elbette kendine özgü niteliklere sahiptir. Yine de insan haklarının tarihsel gelişimi bakımından birbirleri ile etkileşim içinde olduklarını ifade etmek gerekmektedir. Örneğin, şayet, hak manzumeleri olmasaydı Fransızların İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesini ilan etmeyeceklerine iddia eden bir görüş bulunmaktadır¹⁹ İnsan hakları teriminin ilk kez bir hukuki metinde kullanılması 1945 tarihinde Birleşmiş Milletler Şartı ile gerçekleşmiştir. Birleşmiş Milletler Şartının birinci maddesinin üçüncü fıkrası Birleşmiş Milletler'in görevlerinden birisinin de insan haklarının korunması ve geliştirilmesi olduğunu öngörmektedir²⁰. Ardından 1948 yılında modern insan hakları kavramının temel referansı olan ve insan hakları konusunu ilk kez en geniş biçimde ele alan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi hazırlanmış ve 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir²¹.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin oluşumu, insan hakları kavramının düşünsel temelleri ile ilgilidir. Aslında, birtakım etik ilkelerin saptanması da İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin bir amacıdır. Bu ilkelerin temelinde ise; insanın, akıl ve vicdana sahip olduğu için kendisini diğer varlıklardan ayıran belirli özelliklere sahip olduğu ve bu nedenle de insanın özel bir muamele görmesi gerektiği düşüncesi yer alır.²² Bu açıdan baktığımızda, insan hakları düşüncesine ilişkin tarihsel birikimin insan haklarına ilişkin ve insan hakları tarihi açısından çok önemli bir belgede öncü olduğunu ifade edebiliriz. İnsan haklarının pozitif hukuk metinlerinde yer alması tarihin çok eski dönemlerine değin götürülemeyecekse de, insanın değerine ilişkin sorgulamalar insan haklarının tarihsel gelişimi açısından etkili olmuştur.

¹⁸ Birinci, Görkem; İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, 2017, s. 51. (50-81).

¹⁹ Jellinek, Georg, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Üzerine: Modern Anayasa Tarihine Bir Katkı, 1. Baskı, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, (Çev. Rezzan İtişgen Dülger, Muzaffer Dülger), 2017, s. 75.

²⁰ Birleşmiş Milletler Şartı tam metni için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>.

²¹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ülkemizde insan haklarının tarihsel gelişimi bakımından da önemlidir. Beyanname 27 Mayıs 1949 tarihinde, 7217 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>.

²² İoanna Kuçuradi, İnsan Hakları Düşüncesinin Işığında İnsan Hakları Belgeleri, Kaygı - Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat-Fakültesi Felsefe Dergisi, 2003, Bahar Sayı: 2, s. 8. (6-11).

İnsan haklarının tarihsel gelişimi açısından Birleşmiş Milletler'in kuruluşunda da önemli bir rol oynayan; İkinci Dünya Savaşı'nın tüm dünyaya yaşattığı acı verici tecrübeler önemli bir yeredir. Hatta bu konuda çalışan pek çok kişinin de, İkinci Dünya Savaşı'nın yaşatmış olduğu acı tecrübeler, Yahudi Soykırımı gibi ağır insan hakları ihlallerinin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin yazılışındaki temel gerekçe olduğu belirtilmektedir²³. Bu açıdan özellikle "insan haklarına saygı ilkesi" Birleşmiş Milletler Anayasası olarak da kabul edilen Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer almıştır²⁴. Ioanna Kuçuradi'nin ifadesiyle, Birleşmiş Milletler'in kuruluşunun ardından, 2. Dünya Savaşı'nın sebep olduğu yıkımı iyileştirmek için güçlerini birleştiren devletlerin "yaptıkları ilk iş" İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni hazırlamak olmuştur²⁵. İnsan haklarının tarihi açısından Birleşmiş Milletler'in kuruluşu ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ilan edilmesi önemli bir dönüm noktasıdır. Birleşmiş Milletler Şartı'nın temel insan haklarına ve insanın onur ve değerine olan inancı belirten ifadeler içeriyor oluşu; İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin insan haklarının değeri ve korunması konusundaki bir farkındalığın ardından oluşmuş olması göz önüne alındığında bu durum görülebilmektedir.

B. GÜNÜMÜZDE İNSAN HAKLARI KAVRAMI

Günümüzde insan haklarının düşünsel ve hukuksal olarak yeri hakkında bizim de katıldığımız bir görüşe göre: insan hakları modern felsefenin ve adalet arayışının en asil ürünü, modernitenin evrensellik arayışının en üst noktası olarak görülmektedir²⁶. Samuel Moyn'un insan haklarını "son ütopya" olarak adlandırması da insan haklarının günümüzdeki bu konumuna işaret etmektedir²⁷.

İnsan haklarının statik olmadığı, sürekli bir değişim ve gelişim gösterdiği bilinmektedir. Bu açıdan günümüze kadar geldiğimizde de değişen dünya, değişen insan ihtiyaçları ve davranışlarının da insan haklarının içeriğini ve kapsamını yeniden düzenlediğini, değiştirdiğini ve geliştirdiğini görebiliyoruz. Örneğin, gıda hakkından, su hakkından, gelişme hakkından, güvenlik hakkından söz edebiliyoruz; aynı zamanda yaşam hakkının yeni biçimleri ortaya çıkarken özel hayatın gizliliğini de yeniden yorumlayabiliyoruz²⁸.

²³ Birinci, s. 52.

²⁴ Aybay, Rona; İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Türkiye (1945-1948), 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 5.

²⁵ Ioanna Kuçuradi, Evrensel Bildirge'nin 50. Yılında İnsan Hakları, s. 15, (15-29). Şu Kitapta: Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları (Yayına Hazırlayanlar: Ioanna Kuçuradi ve Bülent Peker), 2. Baskı, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2004.

²⁶ Satıcı, Murat; "Hak ve Özgürlük Ütopyası Olarak 'İnsan Hakları': Felsefesi ve Eleştirisi", Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 4, (3-30).

²⁷ Moyn, Samuel; Last Utopia: Human Rights in History, Harvard, Harvard University Press, 2010.

²⁸ Moura Ramos, Rui Manuel; "21. Yüzyılda Hak ve Özgürlük Hareketleri ve Anayasa Mahkemelerinin Rolü", Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 1, s. 511.

İnsan haklarının felsefi ve hukuki açıdan, adaletin tesisi konusundaki en tepedeki yeri günümüzde “insan hakları eleştirisine” de konu olmaktadır. Bu konuda iki önemli eleştiri Yuval Noah Harari ve Coustas Douzinas tarafından getirilmektedir²⁹. Harari’ye göre insan hakları, bir çeşit ilahi buyruk olarak kabul edilmektedir³⁰. İnsan haklarına yönelik böyle bir kabul ise onu eleştiriden muaf hale getirme riskini barındırmaktadır. Coustas Douzinas, insan hakları ifadesindeki ‘insan’ın kim olduğu sorgulamasının önemli felsefi ve ontolojik sorgulamalarla ilgili olduğunu belirtir. Douzinas’a göre ancak insan tanımı ile hakların özü ve kapsamı belirlenecektir³¹. Douzinas; barbarların, insan olmayan insanların; “haşere”, “köpek” ve “hamamböceği” olarak toplama kamplarındaki konumlarını örnek vererek hiçbir insanlık tanımının tam ve nihai olamayacağını vurgulamaktadır³². Bu durum ise tüm insanlarda bulunan ve insan haklarının öznesi olan insanı oluşturan bir özün olmadığını anlamamızı sağlayarak insan haklarının yapay bir inşa olduğunu bize gösterir³³.

İnsan haklarına yönelik eleştirel yaklaşımlarla birlikte insan haklarının bir adalet arayışı olduğu kabul edilmelidir. İnsan hakları küresel adalet arayışı ile yakından ilgilidir. Özellikle, küresel adalet kavramının insancıl (hümanist) yönetim kavramı ile olan ilişkisi önemlidir. İnsancıl yönetim ise onun zıddı olan gayrı-insani yönetim (inhumane governance) ile karşılaştırıldığında; güvensizlik, mahrumiyet, eşitsizlik gibi durumların dereceleri açısından bir farklılık görülebilecektir³⁴. Bu bağlamda, global adalet arayışında haklara olan inanç ve hakların korunmasının günümüzde tam olarak olması gereken aşamaya geldiğini söylemek güç olabilir. Yine de, hakların gücü, bu gücün yaklaşık bir asır önceki muhtemel durumundan çok daha fazla bir gerçekliktir³⁵.

C. İNSAN HAKLARI KAVRAMI VE İNSAN HAKLARI HUKUKU AYRIMI

İnsan haklarını temellendirmede çeşitli yaklaşımlar mevcuttur³⁶. Özellikle, insan hakları ve insan hakları hukuku ayrımı açısından da yapabilirlik ya da yapabi-

²⁹ Tepe, Harun; “İnsan, İnsancılık (Hümanizm) ve İnsan Hakları: İnsancılık Eleştirisi Üzerine”, *Kilikya Felsefe Dergisi*, Sayı: 2, (Ekim 2019), s. 4.

³⁰ Harari, Yuval Noah; *Sapiens: A Brief History of Human Kind*, First Edition, London, Vintage Books, 2014, s. 257.

³¹ Douzinas, Costas; *İnsancılığın Binbir Yüzü, Şu Kitapta: Hukuk Adalet ve İnsan Hakları: Eleştirel Bir Yaklaşım* (Çeviri ve Sunuşlar: Rabia Sağlam ve Kasım Akbaş), Ankara, Notabene Yayınları, s. 27.

³² Douzinas, Costas; *İnsancılığın Binbir Yüzü*, s. 30.

³³ Douzinas, Costas; *İnsancılığın Binbir Yüzü*, s. 32.

³⁴ Falk, Richard A.; *Human Rights Horizons*, p. 19.

³⁵ Falk, Richard; *Achieving Human Rights*, p. 25.

³⁶ Örneğin, insan haklarının etik temelleri olarak her bireyin sadece toplumsal ya da kültürel değerlere değil aynı zamanda etik değerlere de sahip olduğuna işaret eden bir yaklaşım bulunmaktadır (bkz. Yeşilçayır, Celal; *İnsan Haklarını Aydınlatmada Felsefi Bilginin Önemi*, Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi-

lirlikler yaklaşımı olarak adlandırılan yaklaşımın önemli olduğunu düşünüyoruz. Yapabilirlikler yaklaşımı, bir kişinin sahip olması gereken fırsatlara özgürce erişim hakkını ifade etmektedir³⁷. Yapabilirlikler yaklaşımı, insanı bazı temel yapabilirliklerin taşıyıcısı olarak görür³⁸. Bu açıdan insanın insan olması nedeniyle kendisini gerçekleştirebilmesine olanak tanınması, onun haklara sahip olmasıyla ilintilidir. İnsanın zihinsel yönü, düşünebilmesi ve düşüncelerini dil aracılığıyla aktarabilmesi onu özel kılmaktadır. İnsan bu nedenlerle özel olarak “insan haklarına” sahiptir. Yapabilirlikler yaklaşımı uyarınca, her insanın neyi yapabilecekse onu yapabilme ve ne olabilecekse onu olabileme hakkına sahip olması gerekmektedir³⁹. Yapabilirlikler yaklaşımı toplam ya da ortalama iyi olmakla ilgilenmek yerine her insanı kendinde bir amaç olarak görerek her insanın sahip olması gereken fırsatların neler olduğunu ifade etmeyi amaçlar⁴⁰. Bu nedenle daha soyut ve genel bir ifade olan insan hakları ile kıyaslandığında hakların tanınarak somut düzenlemelerinin yer aldığı insan hakları hukukunun birbirinden farklı olduğunu belirtmek istiyoruz. Yapabilirlikler yaklaşımı insanın sahip olduğu olanaklara yaptığı somut vurgu ile hak taleplerini gerekçelendirme önemli bir düşünsel temel olarak görülebilir. Yaklaşımın geliştirilmesinde önemli katkıları olan Martha C. Nussbaum’a göre, onun saymış olduğu insan yapabilirlikleri, İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve diğer insan hakları belgelerinde yer alan haklarla örtüşmektedir⁴¹.

İnsan hakları hukuku, soyut olarak insan haklarından farklı olarak pozitif hukukun konusu haline gelmiş olan düzenlemeleri ifade etmektedir. Bu açıdan insan haklarını koruyan ve güvence altına alan ulusal ve uluslararası hukuksal düzenlemeler de insan hakları hukukunun içeriğini oluşturmaktadır. İnsan hakları hukuku, insan haklarını korumaya yönelik anayasal hükümler ve kanunlar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası hukuksal metinlerle varlık bulmaktadır.

D. İNSAN HAKLARI KAVRAMININ GÖÇ VE MÜLTECİLİK OLGULARI AÇISINDAN GÖRÜNÜMÜ

İnsan haklarının öznesinin kim olduğu sorusu eleştirel insan hakları çalışmaları açısından önemli bir çıkış noktası oluşturmaktadır. Haklara sahip olma

si Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, sayı: 31, (2018), s. 247.) Ontolojik-antropoljik yaklaşım da insan haklarını temellendirmede örnek verilebilecek yaklaşımlardan birisidir. Bu yaklaşımda insan bir fenomen olarak ele alınarak, somut-yaşayan insanın yapısal özellikleri saptanmaktadır (Tepe, Harun; İnsan Hakları Felsefesi, 1. Baskı, Ankara, Bilgesu Yayıncılık, 2018, s. 42).

³⁷ Tepe, İnsan Hakları Felsefesi, s. 32.

³⁸ Tepe, İnsan Hakları Felsefesi, s. 17.

³⁹ Tepe, İnsan Hakları Felsefesi, s. 31.

⁴⁰ Tepe, İnsan Hakları Felsefesi, s. 32.

⁴¹ Nussbaum, Martha C.; Creating Capabilities: The Human Development Approach, 1. Baskı, Massachusetts, Harvard University Press, 2011, s. 62.

bakımından yurttaş kimliği ve ulus devletlerin vatandaşlık politikaları, hem insan haklarının öznesinin tespiti hem de bulunduğu yerden göç etmek zorunda kalmış olan göçmen ve mültecilerin sahip olmaları gereken haklar açısından önemlidir. Ulus devlet, yurttaş kimliği ve insan haklarının öznesinin kim olduğu açısından Hannah Arendt'in *devredilemez insan haklarının* paradoksuna ilişkin yaklaşımı önemlidir. Arendt'e göre insan hakları bildirgesinin⁴² devredilemez haklar öngörürken hiçbir yerde var olmayan bir soyut insanı ele alması bir paradokstur⁴³. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin, herkesin doğuştan sahip olduğu devredilemez ve vazgeçilemez hakların; herhangi bir ulus devletin yurttaş statüsüne sahip olmayan insanlar açısından ifade edeceği anlam üzerine düşünmek bu paradoksu anlamamıza yardımcı olacaktır. Arendt bu konuda, devletsizler için ulusal hakları yitirmenin insan haklarını yitirmekle özdeş olduğunu çünkü ulusal hakları yitirmenin kaçınılmaz bir biçimde insan haklarını yitirmeyi beraberinde getirdiğini belirtmektedir⁴⁴. Arendt, hakları kaybetmek ile her türden hakkı garanti etme iradesine ve gücüne sahip olan siyasi topluluğu kaybetmek arasındaki farka vurgu yapar⁴⁵. Bireyin belli hakları kullanmaktan mahrum kalması bir şey, haklara sahip olabileceği siyasi topluluktan mahrum kalması ise başka bir şeydir. Yurttaş statüsüne sahip olmayan kişiler açısından sözü edilen ikinci durum geçerli olacaktır. Arendt'in yaklaşımını ortaya koyduğu tarihten bugüne uluslararası hukuktaki yeniliklerden birisi de yaşadığı yerden göç etmek zorunda kalmış olan insanların durumuna ilişkin 1951 Mülteci Sözleşmesi ve AIHS ile öngörülmüş olan güvencelerdir. İfade etmek gerekir ki, göçmen ve mültecilerin uluslararası hukukta günümüzde sahip oldukları haklar açısından Arendt'in konuya dair düşünsel temellendirilmelerinin katkısı önemlidir⁴⁶.

II. GÖÇ KAVRAMI

İnsanların ve/ veya insan topluluklarının çeşitli nedenlerden kaynaklı olarak yaşadıkları yeri terk ederek başka bir yere dönemsel ya da kalıcı olarak yaşamak üzere gitmelerine göç denmektedir. Göç aynı zamanda bir nüfus hareketidir. Bununla birlikte, yani göçü nüfus hareketleri olarak da ifade ettiğimizde; göç, coğrafi mekan değiştirme sürecinde sosyal ekonomik, kültürel ve siyasi boyutla-

⁴² Arendt, "on sekizinci yüzyılın sonundaki insan hakları bildirgesi" ifadesiyle Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesini (1789) kast etmektedir (Arendt, Hannah; *Totalitarizmin Kaynakları/2: Emperyalizm*, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayıncılık, s. 294).

⁴³ Arendt, s. 295.

⁴⁴ Arendt, s. 296-297.

⁴⁵ Arendt, s. 306.

⁴⁶ Bu konudaki benzer bir görüş için bkz. Ezgi Özen, Hannah Arendt'in Haklara Sahip Olma Hakkı Kavramı Kapsamında Avrupa Birliği'nin Kaçak Göçmenlere ve Sığınmacılara Yönelik Politikaları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 44.

rıyla toplum yapısını da değiştirmektedir⁴⁷ Terk edilen ve yerleşilen yerler ile göç edenler ve göç edilen yerlerin nicel ve nitel özellikleri de her bir göç olgusunu bir diğerinden farklı kılmaktadır⁴⁸. Göç olgusu insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. İnsanların iradesi dışında gelişen doğa olayları tarih boyunca göçün en önemli nedeni olmuşken sanayi devrimi sonrasında ise aslı belirleyici neden ekonomik, siyasal ve sosyal nedenler olmuştur⁴⁹.

Göç aynı zamanda *yabancılık* unsurunun ortaya çıkmasında, oluşmasında da temel başlangıç noktası konumundadır. Yabancılık, vatandaşlık hukukunun da temel kavramlarından birisidir. Yabancı kavramının tanımında da, yabancılık durumunun vatandaşlık kurumu ile olan ilgisini görebiliriz. Yabancı, bir devletin ülkesinde bulunan ve o devletin vatandaşlık hakkına sahip olmayan kimseye denmektedir⁵⁰. Çalışmamızın da konusunu oluşturan unsurlardan olan, mülteci ve sığınmacı statüleri göç kavramı ile yakından ilişkilidir. Kendi ülkesinde, ayrımcılığa ve kötü muameleye maruz kalan bir kişinin başka bir ülkeden sığınma talep edebilmesi, sığınma talep edebileceği ülkeye ulaşması ile mümkün olabilecektir⁵¹.

Göç ve göçmen kavramlarının genel tanımları dışında hukukumuzda da göç ve göçmen tanımlamaları bulunmakta ve bu tanımlamalar da uluslararası alandaki göç ve göçmen kavramlarından farklılık arz etmektedir. Buna göre, Türk Hukuku açısından göç Türk soyundan gelen kişi veya kişilerin ülkemize yerleşmek için gelmesi; göçmen de yerleşmek amacıyla Türk soyundan olan ve ülkemize gelen kişiler olmaktadır⁵².

III. MÜLTECİLİK KAVRAMI

Göç kavramı ve göç eden insan ya da insanları tanımlamak için kullanılan göçmen kavramı ile sıklıkla karıştırılan mültecilik ve mülteciler, göçmenlik gibi geniş bir kategoriye girmemekte ve göç eden insan ya da insan toplulukları arasında daha spesifik bir grubu oluşturmaktadırlar. Göç olgusunun insanlığın tarihi kadar eski olduğunu belirtmiştik, oysa mültecilik ulus devletlerin oluşumu

⁴⁷ Özer, İnan; Kentleşme, Kentileşme ve Kentsel Değişme, 1. Baskı, Bursa, Ekin Kitabevi, 2004, s. 11.

⁴⁸ Yılmaz, Abdurrahman; Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri, Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume: 9/2, (Winter 2014), s. 1694, (1685 - 1704).

⁴⁹ Keleş'den aktaran Ekici, Süleyman ve Gökhan Tuncel; Göç ve İnsan, Birey ve Toplum Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 9, (Bahar 2015), s. 13, (9-22).

⁵⁰ Çiçekli, Bülent; 648 Sayılı Kanunla Güncellenmiş Yabancılar ve Mülteciler Hukuku, 6. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016, s. 24.

⁵¹ Saraçlı, Murat; Uluslararası Hukukta Yerinden Edilmiş Kişiler, 2. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2009, s. 103.

⁵² Çiçekli, s. 202.

ile birlikte ortaya çıkan yeni bir durumdur⁵³. Mültecilik meselesi hukuki, siyasi, felsefi, sosyal, psikolojik ve ekonomik pek çok disiplinle ilişkili bir durumdur⁵⁴. Mültecilik sıklıkla göçmenlikle karıştırılabilmektedir. Burada, her iki meselenin birbirinden ayrılabilmesi için göçmenlik ve mültecilik arasındaki farka dair şöyle bir görüş vardır; buna göre, göçe iten ve çeken faktörler olduğu düşünülürse göçmenleri yerlerinden ayıran çeken faktörlerken mültecileri ise iten faktörlerdir⁵⁵. Biz de bu yaklaşıma katılıyoruz. Gerçekten de mültecilik meselesi kişilerin iradeleri dışında, çok yoğun biçimde zorlayıcı kötü yaşam koşulları nedeniyle kişilerin mülteci konumuna düşmeleri ile ilgilidir.

Mültecilik konusu insan hakları alanında özel bir yere sahip olan⁵⁶ İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nde (çalışmanın devam eden kısmında İHEB) de özel bir maddede düzenlenmiştir. İHEB'in on dördüncü maddesinde şu hüküm yer almaktadır: "*Herkes zulmü karşısında başka memleketlere iltica etmek ve bu memleketler tarafından mülteci muamelesi görmek hakkını haizdir.*"⁵⁷ Bir biçimde mülteci konumuna gelmiş kişiler açısından, bu durumun aynı zamanda bir insan hakları meselesi olduğunu görmek gerekmektedir. İHEB'in, kişilere kötü muamele karşısında başka ülkelere iltica etme hakkını düzenlemiş olması ile birlikte göç ettikleri ülkelerde mülteci muamelesi görme ifadesi de önemlidir. Bu durum, bir biçimde mülteci konumuna gelmiş kişilerin de insan haklarına sahip oldukları biçiminde okunmalıdır.

Türk Hukuku'nda; yani hukukumuzda ise, mültecilik 6458 sayılı *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*⁵⁸ ile 1994 tarihinde *Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığın-*

⁵³ Bozbeyoğlu, Eda; Mülteciler ve İnsan Hakları, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, (2015), s. 76.

⁵⁴ Özkan, Işıl; Göç - İltica ve Sığınma Hukuku, 3. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 76.

⁵⁵ Kuhlman, Tom; Towards a Definition of Refugees, Serie Research Memoranda; No. 1990-36, 1990, s. 6-9, <https://research.vu.nl/ws/files/73607223/Scanjob%20199000036> /erişim tarihi: 11.04.2021. Vincent, R.J.; Political and Economic Refugees: Problems of Migration, Asylum and Re-Settlement. (Report of Ditchley Conference, Ditchley Park, Oxfordshire, 13-15 October), Journal of Refugee Studies, Vol. 2, No. 4, 1989, s. 505-508.

⁵⁶ İHEB'in, insan hakları konusunda özel bir önemi haiz olması birden fazla gerekçeyle açıklanabilir. Örneğin, İHEB 365 farklı dünya diline çevrilmiştir (Aybay, Rona; Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 1. Baskı, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006, s. 6). Çok sayıda dile çevrilmiş olması, İHEB'in tüm dünyada insan haklarının konusunda bir farkındalık yaratma etkisine dair bir işaretir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ya da Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası insan hakları hukuku alanındaki sözleşmelerin giriş bölümlerinde İHEB'e atıflar yapılması da İHEB'in insan hakları hukukunun gelişimi üzerindeki etkisine bir örnektir (Aybay, Açıklamalı İHEB, s. 7).

⁵⁷ İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi Türkçe tam metni için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>.

⁵⁸ Kanunun tam metni için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>.

ma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik olarak iki temel yasal metinle düzenlenmiştir. Aynı zamanda, mülteci statüsü, Türk Hukuku'na göre yalnızca Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerden gelen kişilere tanınmaktadır⁵⁹.

IV. 1951 TARİHLİ MÜLTECİLERİN HUKUKİ DURUMUNA İLİŞKİN CENEVRE SÖZLEŞMESİ

Uluslararası hukukta mültecilik meselesine ilişkin en kapsamlı hukuksal düzenleme Cenevre'de 1951 tarihinde imzaya açılmış olan Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme (çalışmanın devam eden kısmında *1951 Mülteci Sözleşmesi*⁶⁰) 'dir'⁶¹. *1951 Mülteci Sözleşmesi 1. maddesiyle mülteciliğin kapsamlı bir tanımını vermekte, mültecilerin sahip oldukları hakları saymakta, mültecilik statüsünün kaybını ve Sözleşme'nin korunmasından yararlanılamayacak durumları da açıkça ifade etmektedir. Genel Hükümler*⁶² başlıklı birinci bölümün ardından, *Hukuki Statü* başlıklı ikinci bölümde de mültecilerin sözleşmeye taraf devletlerde buldukları sırada sahip oldukları hakları belirtmektedir. *Gelir Getirici İşler* başlıklı üçüncü bölümde ise mültecilerin çalışma hakları düzenlenmektedir. *Sosyal Durum* başlıklı dördüncü bölümde de mültecilerin sosyal hakları düzenlenmektedir. *İdari Önlemler* başlıklı beşinci bölümde ise vatandaşlık hukukunun konusuna giren hakların mülteciler açısından uygulanması ele alınmaktadır. *Uygulamaya Yönelik Geçici Hükümler* başlıklı altıncı bölüm sözleşmenin taraf devletlerce yürütülüş usulünü açıklarken; *Nihai Hükümler* başlıklı son bölümde ise sözleşmenin yürürlüğe girişi, çekinceler gibi konular düzenlenmiştir.

1951 Mülteci Sözleşmesi, mülteciliğin uluslararası anayasası sayılabileceği ifade edilmektedir⁶³. Sözleşme'nin 1. Maddesi'nin A Bendi'nin 2. Fıkrası'nda sözleşme bakımından mülteci kavramının tanımını görüyoruz. Madde metni mülteci kavramını şöyle tanımlamaktadır: "*1 Ocak 1951 den evvel ceryan eden hadiseler neticesinde ve ırkı, dini, tâbiyeti, muayyen bir içtimai gruba mensubiyeti veya siyasi kanaatleri yüzünden takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu memle-*

⁵⁹ Özer, Yeşim; Uluslararası Göç ve Yabancı Düşmanlığı, 1. Baskı, İstanbul, Derin Yayınları, 2015, s. 37.

⁶⁰ Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü de, sözleşmeyi, Türkçe çevirisini tercih ettiğimiz *The 1951 Refugee Convention* biçiminde ifade etmeyi tercih etmektedir bkz. <https://www.unhcr.org/1951-refugee-convention.html>.

⁶¹ Sözleşmenin Türkçe tam metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM___d00/c002/km__00002024ss0053.pdf.

⁶² Bu bölüm özellikle mülteciliğin tanımı, mültecilik statüsünün kazanılması ve kaybını ayrıntılı olarak ifade etmektedir. Mültecilik kavramının tanımı çalışmamız bakımından özel bir önemi haiz olduğundan bilahare açıklanmıştır.

⁶³ Barkın, Ersan; 1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi, Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 1, (2014), s. 334, (331-360).

ket dışında bulunan ve işbu memleketin himayesinden istifade edemeyen veya mezkûr korkuya binaen istifade etmek istemeyen, yahut tâbiiyeti yoksa da oraya dönemeyen veya mezkur korkuya binaen dönmek istemeyen şahıs”⁶⁴. Bu maddenin vermiş olduğu mülteci tanımından; bir biçimde doğduğu yerden göç etmiş ya da göç etmek zorunda kalmış herkesi kapsamadığı; uluslararası hukuk açısından mülteci statüsüne sahip olmanın bir kısım şartları taşımayı gerektirdiğini açıkça görebiliyoruz.

V. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE MÜLTECİLİK

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Mültecilerin Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi’nden farklı olarak mültecilerin faydalanacağı koruma statülerine dair özel bir düzenleme içermemektedir. AİHS’in 16. maddesi, ve AİHS’e ek 7 ve 11 numaralı protokollerde *yabancı* kavramı geçmektedir. Her ne kadar yabancı ifadesi; mülteci, sığınmacı ya da göçmen gibi kavramları birebir karşılamıyorsa da bir ülkede bulunan ancak o ülkede vatandaşlık hakkına sahip olmayan kişileri nitelendirmesi açısından önemli görülebilir. AİHS’in doğduğu ülkeden bir nedenle göç etmiş olan kişilerle ilgili spesifik olarak düzenleme getirmediği konularda da, AİHS’e taraf olan devletler açısından yetki sınırları içerisinde bulunan tüm kişiler AİHS’in garanti altına aldığı haklara sahiptir. Çünkü, AİHS’in 1. maddesi vatan- daş olsun ya da olmasın, sözleşmeci olan tüm devletlerin yetki sınırları içerisinde bulunan herkesin sözleşmede bulunan hak ve özgürlüklerden yararlanacaklarını belirtmektedir⁶⁵. AİHS’in birinci bölümünde sayılmış olan; *yaşama hakkı, işken- ce yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı, ifade özgürlüğü* gibi hak ve özgürlükleri AİHS’e taraf olan devletler, yetki sınırları içerisinde bulunan; vatan- daş, göçmen, sığınmacı ya da mülteci statüsünde olan herkese sağlamakla yükümlüdürler.

AİHS’in sağladığı koruma açısından sığınma ve sığınmacı (asylum) kavram- larının da açıklanmasını önemli buluyoruz. Devletler yabancıları sınır dışı etme hakkına sahip olmakla birlikte; eğer yabancıların ülkelerine girişine ve ülkele- rine yerleşmelerine insâni nedenlerle izin veriyorlarsa sığınma hakkını tanımış olurlar⁶⁶. Türk Hukuku’nda mültecilik özel bir statü iken, mülteci statüsü almak

⁶⁴ 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin tam metni için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM_/d00/c002/km_00002024ss0053.pdf?TSPD_101_R0=08ffcef486ab2000192d7e53153f9e94fc2333910249948227e701f88e343c85182dca93132d0bed082a26e50914300042f320119ff98ea889e1f70fdfb31836cd0c42029cd62542600d9b18afa53002ec1f-cc3c39da9a2f7c45c3e7331ff3a9.

Mültecilik statüsü elde edebilmek için gerekli şartları da ortaya koyan bu maddedeki, “1 Ocak 1951 tarihinden önce meydana gelen olaylar” biçimindeki zaman sınırlamasının 1951 Tarihli Cenevre Sözleşmesine ek bir protokol olarak kabul edilmiş olan Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü ile kaldırılmıştır. Bu protokolün Türkçe tam metni için bkz. https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktarafli-soz/bm/bm_13.pdf.

⁶⁵ AİHS’in tam metni için bkz. https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf.

⁶⁶ Özkan, s. 126.

için gerekli koşulların sağlanamaması durumunda sığınmacı statüsü elde edilebilmektedir.

Devletler, yabancıların ülkelerine girmelerine ve ülkelerinde ikamet etmelerine izin verebilecekleri şartları belirlemekte serbesttirler⁶⁷. Devletler,⁶⁸ egemenlik yetkilerinin bir sonucu olarak sığınma hakkı vermek ya da vermemekte serbesttirler. Bu nedenle, bir devletin ülkesinde mülteci, sığınmacı ya da göçmen tanımlarının ifade ettikleri statülerde olmak, kimi zaman bu konulardaki uluslararası hukuk düzenlemelerini aşarak bir iç hukuk meselesi halini almaktadır. 1951 Tarihli Cenevre Sözleşmesi, her ne kadar mülteci statüsünü kazanabilmenin şartlarını belirlemiş olsa da, bu şartları sağlayan kişiler açısından dahi sözleşmeye konulmuş olan çeşitli çekince ya da çekincelerle mülteci statüsüne sahip olabilmenin koşulları farklılık gösterebilecektir. Bu durum ise sözleşmenin sağladığı korumalardan faydalanma açısından sıkıntıları beraberinde getirebilecektir.

VI. 1951 MÜLTECI SÖZLEŞMESİ VE AİHS ARASINDAKİ BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

Her iki sözleşme de, hükümlerinin uygulanacağı kişiler bakımından bir kısım farklılıklar taşımaktadır. 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin sağladığı haklardan yararlanabilmek, sözleşmenin 1. Maddesinde belirtilmiş olan; mülteci sayılmak için gerekli koşullar sağlandığında mümkün olabilecektir. AİHS'in ise kişi bakımından uygulama alanı daha geniştir çünkü AİHS'ye taraf olan devletlerde bulunan herkes bu sözleşmenin sağladığı korumadan faydalanabilecektir⁶⁹.

1951 Mülteci Sözleşmesi'nde kişinin gönderileceği ülkede kötü muameleye uğramasının sebepleri belirtilerek bunlardan birisinin varlığı durumunda sözleşmenin gerekli korumayı sağlayacağını öngörülmektedir. Aynı konuda AİHS, kişinin insanlık dışı muameleye uğraması durumunu bunun sebebine bakmaksızın koruma altına almaktadır⁷⁰. Aynı zamanda mülteci statüsünü talep eden kişinin geriye dönmek istemediği ülkedeki durumun “kabul edilebilirliği” açısından iki sözleşme arasında farklılık bulunmaktadır. Buna göre, 1951 Mülteci Sözleşmesi, mülteci statüsü ve buna bağlı korumadan kişilerin faydalanabilmesi için *gerçek bir riskin* varlığını ararken; AİHS muhtemel bir riskin varlığı halinde dahi koruma öngörmektedir⁷¹.

⁶⁷ Hackworth, Green Heywood; Digest of International Law, Washington, United States Government Printing Office (Volume XII), 1943, s. 549.

⁶⁸ Özkan, s. 127.

⁶⁹ Özkerim Güner, Neslihan; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Mültecilerin Haklarının Korunmasındaki Rolü, Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, (Temmuz-Aralık 2016), s. 214, (212-241).

⁷⁰ Özkerim Güner, s. 215.

⁷¹ Özkerim Güner, s. 215.

Mültecilerin konumları açısından özel bir önem taşıyan *geri göndermeme ilkesi*⁷² açısından her iki sözleşmenin farklılıkları vardır. *Geri göndermeme ilkesi* 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin 33. maddesi ile düzenlenmiştir. Aynı maddenin ikinci fıkrasında ise *geri göndermeme ilkesinin* uygulanmayacağı durumlar düzenlenmiştir. AİHS'de *geri göndermeme ilkesinin* uygulanışı açısından 1951 Mülteci Sözleşmesi'nde bulunan sınırlama mevcut değildir. Bu nedenle, *geri göndermeme ilkesinin* uygulanışı açısından AİHS'in sağladığı koruma daha geniştir⁷³. 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin geri göndermeme ilkesini düzenleyen 33. maddesinin ikinci fıkrası, geri göndermeme ilkesinin uygulanamayacağı iki durumu açıkça belirtmektedir. 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin ilgili hükmüne göre, mülteci konumundaki kişinin, bulunduğu ülkenin güvenliği açısından tehlike oluşturduğuna dair makul gerekçelerin olması durumunda ya da hakkında ciddi bir suçtan dolayı kesinleşmiş bir mahkumiyet kararı olduğu için bulunduğu ülkedeki toplum açısından tehlike teşkil ediyorsa *geri göndermeme ilkesinin* sağladığı korumadan faydalanamayacaktır. 1951 Mülteci Sözleşmesi Çekinceler başlığını taşıyan 42. maddesinde yer alan düzenleme ile *geri göndermeme ilkesini* düzenleyen 33. maddeye çekince konulmasını yasaklamaktadır. Bu nedenle 1951 Mülteci Sözleşmesine taraf olan tüm devletler mülteciler *geri göndermeme ilkesini* uygulamakla yükümlüdürler.

AİHS, 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin aksine *geri göndermeme ilkesini* düzenleyen özel bir hüküm içermemektedir. Ancak, bir yabancıdan ülkeden sınır dışı edilmesi AİHS'in 3, 8 ve 13. maddelerine aykırı olarak gerçekleştirilirse işlemi gerçekleştiren devletin sorumluluğu doğabilecektir⁷⁴. AİHS'in 3. Maddesine göre hiç kimse işkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele ve cezaya tabi tutulmayacaktır. Bu maddenin doğrudan mültecileri ya da yabancıları ifade etmediği söylenebilecekse de; AİHM içtihadı ile AİHS'e taraf olan bir devletin, bir yabancıyı AİHS'in 3. Maddesinde ifade edilmiş olan durumlarla karşılaşma riski olan ülkeye göndermesi 3. maddenin ihlali anlamına geleceği belirlenmiştir⁷⁵. AİHS'in 8. maddesinin sağladığı güvence ile sınır dışı işlemi gerçekleştirilen yabancıdan özel hayatı ve aile bağlarının zedelenmemesi yükümlülüğü getirilmektedir⁷⁶. AİHS'in *Etkili Başvuru Hakkı* başlığını taşıyan 13. maddesi de AİHS'de tanınmış

⁷² *Geri göndermeme ilkesi* devletlere zalimce muamele uğrayacağından korkan kişileri bu endişelerine sebebiyet veren ülkelere göndermeme yükümlülüğü getiren ilkedir (Elif Uzun, "Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumuna İlişkin Bir Değerlendirme", Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 30, 2012, s. 25).

⁷³ Özkerim Güner, s. 215.

⁷⁴ Kabaalioğlu, Haluk ve Nuray Ekşi, Yabancıların Türkiye'den Sınırdışı Edilmesi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Cilt: 24, Sayı: 1-2, (2004), s. 507, (503-522).

⁷⁵ Kabaalioğlu, Haluk ve Nuray Ekşi, s. 507.

⁷⁶ Kabaalioğlu, Haluk ve Nuray Ekşi, s. 507.

olan hak ve özgürlükleri ihlal edilmiş olan herkesin ulusal bir makama başvuru hakkını tanımaktadır. AİHS'in 13. Maddesinin sağladığı güvence uyarınca, yabancılar hakkında verilen sınır dışı kararlarına karşı ulusal makamlara başvuru hakkı bulunmaktadır⁷⁷.

1951 Mülteci Sözleşmesi mültecilerin hukuki statüleri ve korunmaları konusunda spesifik bir global uluslararası sözleşme iken AİHS insan haklarının korunması bakımından daha genel ve bölgesel bir uluslararası sözleşmedir. Hem 1951 Tarihli Cenevre Sözleşmesi hem de AİHS, bir biçimde insanlık dışı muameleye tâbi tutulacağından endişe eden kişiler için koruma öngörmektedir.

Her iki sözleşmenin de doğal olarak belirli bir hacmi ve sınırları olduğu düşünüldüğünde hem mülteciler hem de yabancılar açısından sınırsız bir koruma sağladığını iddia etmek mümkün değildir. Bunun, mutlak bir gereklilik olduğunu iddia etmek de gerçekçi değildir. Ancak, AİHS'in sağladığı korumanın hem kişi hem de konu yönünden daha geniş olduğu bir gerçektir. AİHS'in sağladığı insan hakları koruması, sözleşmeye ek protokollerle zamanla genişletilmişse de protokollerin yalnızca protokolü onaylayan devletler açısından geçerli olduğu söylenmelidir. 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin yükümlülüklerini getirdiği devlet sayısı AİHS'e göre daha fazladır. Avrupa Konseyi üyesi kırk yedi devlet AİHS'in tarafıdır⁷⁸. 1951 Mülteci Sözleşmesi ise tüm dünyada yüz kırk dokuz devlet tarafından imzalanmıştır⁷⁹. 1951 Cenevre Sözleşmesi bağlayıcı olduğu coğrafi hacim açısından AİHS'e oranla daha etkilidir.

SONUÇ

İnsan hakları kavramı tanımlanması oldukça geniş içeriği ve anlamı nedeniyle bu makalenin hacmini aşan ifadeleri gerektirmektedir. Yine de bu çalışmamızda ifade etmeye çalıştığımız gibi, insan haklarını her insanın hiçbir ayrıma tâbi tutulmaksızın sadece insan olması dolayısıyla ve asgari insani koşulları sağlayan bir yaşam elde etmesi için sahip olması gereken haklar olarak en genel biçimde tanımlayabiliriz. Yerinden ayrılarak bir biçimde göç etmek durumunda kalmış olan göçmenler ya da daha ağır ve zor şartların zorlayıcılığı nedeniyle bir başka ülkeye iltica etmiş olan sığınmacılar ve mülteciler ise nazik konumlarıyla özel bir grubu oluşturmaktadır. Buldukları devletin vatandaşlık statüsüne sahip olmamaları, onların hukuki korumadan yoksun kalma riski ile karşı karşıya gelme ihtimalini de doğurmaktadır. Bu nedenle de insan hakları korumasına sahip olmaları gerekmektedir. Burada mültecileri ve göçmenleri ilgilendiren insan haklarının iki yönü bulunmaktadır. İlk olarak vatandaşlık bağı ile bağlı oldukları

⁷⁷ Kabaalioğlu, Haluk ve Nuray Ekşi, s. 508.

⁷⁸ <https://www.coe.int/en/web/portal/47-members-states>.

⁷⁹ <https://www.unhcr.org/1951-refugee-convention.html>.

devlette uğradıkları haksız muameleler insan hakları ile sıkı bir ilişkisi olan ayrımcılık yasağı açısından değerlendirilmelidir. İkinci olarak ise göç ya da iltica ettikleri devlette sahip olmaları gereken haklar ve hukuki güvenceler yine insan hakları kapsamında görülmelidir. Ayrımcılık yasağı, bir ülkedeki tüm bireylerin 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin mülteci tanımında da belirtilen; *ırkı, dini, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden kötü muameleyle uğrama* riski olan kişilerin böyle bir duruma maruz kalmasını engellemeye yöneliktir. Ayrımcılık yasağının, AİHS'in 14. maddesi ile de kapsamı ve tanımı açıkça belirtilmiştir. Bu maddeye göre ayrımcılık yasağı: "Bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır." biçiminde ifade edilmiştir. Her ne kadar 1951 Mülteci Sözleşmesi, ilk maddesinde saydığı koşullarla kişilerin ayrımcılığa uğramasını, onların bir başka ülkede devamlı ikamet edebilmeleriyle çözmeyi hedeflemekte ise de çalışmamızda da bahsettiğimiz gibi AİHS'in sağladığı koruma kişi ve konu yönünden daha geniştir. Bununla birlikte, AİHS'in sağladığı tüm temel hak ve özgürlüklere ek olarak ayrımcılık yasağını ülkesinden ayrılmak zorunda kalmış kişiler için de sağlamaktadır.

Bu açıdan, yukarıda içeriğini açıkladığımız 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi hükümlerinin uygulanması ve devletlerin iç hukukların da bu bağlamda insan haklarını korumaya yönelik olarak düzenlenerek hak temelli bir yaklaşımı benimsemesi göçmenler ve mültecilerin özel konumları açısından insan hakları ile açıklanabilecektir. 1951 Mülteci Sözleşmesi, gerçekten de vatandaşı olduğu ülkede ayrımcılığa uğrayan ya da ayrımcılığa uğrayacağından ciddi bir endişe duyan kişiler için bir koruma mekanizması öngörmektedir. Sözleşmeye taraf olan devletlerde bulunan kişiler açısından, sözleşmeyle sağlanan sahip oldukları hukuki bir koruma mevcuttur. Bununla birlikte AİHS'in sağladığı koruma yalnızca mülteci statüsüne sahip olan kişiler için değil; mülteci, sığınmacı ya da göçmen fark etmeksizin sözleşmeyle sağlanan insan hakları ihlal edilen tüm bireyler için geçerli olacaktır. Bu durum ise insan haklarının korunması açısından daha etkilidir.

KAYNAKÇA

- Arendt, Hannah; *Totalitarizmin Kaynakları/2: Emperyalizm*, 1. Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Aybay, Rona; *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*, 1. Baskı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2006. (Açıklamalı İHEB).
- Aybay, Rona; *İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Türkiye (1945-1948)*, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016. (İHEB ve Türkiye).
- Birinci, Görkem; *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, 2017, s. 50-81.
- Bozbeyoğlu, Eda; *Mülteciler ve İnsan Hakları*, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, Cilt. 2, Sayı. 1, 2015. 60-80.
- Çavuşoğlu, Aslı; *Doğal Haklar ve Jeremy Bentham*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı. 37, 2019, s. 24-31.
- Çeçen, Anıl.; *İnsan Hakları*, 5. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2020.
- Çiçekli, Bülent; *648 Sayılı Kanunla Güncellenmiş Yabancılar ve Mülteciler Hukuku*, 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.
- Çüçen, Abdulkadir, *İnsan Hakları*, 2. baskı, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2013.
- Ekici, Süleyman ve Gökhan Tuncel; *Göç ve İnsan*, Birey ve Toplum Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 9, Bahar 2015, s 9-22.
- Emini, M. Emin; *Hak Kavramı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 12, 2004, s. 203-216.
- English, Kathryn, Adam Stapleton; *The Human Rights Handbook: A Practical Guide to Monitoring Human Rights*, First Edition, Ennisfield Print & Design, Essex, 1995.
- Erdoğan, Mustafa; *İnsan Hakları: Teorisi ve Hukuku*, 6. Baskı, Ankara, Hukuk Yayınları, 2018.
- Falk, Richard A; *Human Rights Horizons: The Pursuit of Justice in a Globalizing World*, First Edition, Routledge Publisher, Oxford, 2000.
- Hackworth, Green Heywood; *Digest of International Law*, Government Printing Office, Washington, 1942.
- Jellinek, Georg, *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Üzerine: Modern Anayasa Tarihine Bir Katkı*, 1. Baskı, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, (Çev. Rezzan İtişgen Dülger, Muzaffer Dülger), 2017.
- Kabaaloğlu, Haluk ve Nuray Ekşi, *Yabancıların Türkiye'den Sınırdışı Edilmesi*, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Cilt: 24, Sayı: 1-2, 2004, s. 503-522.
- Kuçuradi, Ioanna, *Evrensel Bildirgenin 50. Yılında İnsan Hakları. Giriş*, (Şu Kitapta: Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları (Yayın Hazırlayanlar: Ioanna Kuçuradi ve Bülent Peker), 2. Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.

- Kuçuradi, Ioanna, İnsan Hakları Düşüncesinin Işığında İnsan Hakları Belgeleri, Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, Sayı: 2, Bahar 2003, s. 6-11.
- Kuçuradi, Ioanna, İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları, 4. Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.
- Lauren, Paul Gordon; The Foundations of Justice and Human Rights in Early Legal Texts and Thought, in: The Oxford Handbook of International Human Rights Law - Edited by. Dinah Shelton, Oxford University Press, 2013.
- Moura Ramos, Rui Manuel; 21. Yüzyılda Hak ve Özgürlük Hareketleri ve Anayasa Mahkemelerinin Rolü, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 1, s. 511-525.
- Moyn, Samuel; Last Utopia: Human Rights in Histroy, Massachusetts, Harvard University Press, 2010.
- Nussbaum, Martha C.; Creating Capabilities: The Human Development Approach, Massachusetts, Harvard University Press, 2011.
- Öğütçü, Muhlis; Doğal hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar, Dokuz Eylül Üniversitesi hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 0 s. 555-616.
- Özen, Ezgi; Hannah Arendt'in Haklara Sahip Olma Hakkı Kavramı Kapsamında Avrupa Birliği'nin Kaçak Göçmenlere ve Sığınmacılara Yönelik Politikaları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.
- Özer, İnan; Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme, 1. Baskı, Bursa, Ekin Kitabevi, 2004.
- Özer, Yeşim; Uluslararası Göç ve Yabancı Düşmanlığı, 1. Baskı, İstanbul, Derin Yayınları, 2015.
- Özkan, Işıl; Göç - İltica ve Sığınma Hukuku, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018.
- Özkerim Güner, Neslihan; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Mültecilerin Haklarının Korunmasındaki Rolü, Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, (Temmuz-Aralık 2016), s. 212-241.
- Saraçlı, Murat; Uluslararası Hukukta Yerinden Edilmiş Kişiler, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009.
- Satıcı, Murat; Hak ve Özgürlük Ütopyası Olarak 'İnsan Hakları': Felsefesi ve Eleştirisi, Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 3-30.
- Tepe, Harun; İnsan Hakları Felsefesi, 1. Baskı, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2018.
- Tepe, Harun; İnsan, İnsancılık (Hümanizm) ve İnsan Hakları: İnsancılık Eleştirisi Üzerine, Kilikya Felsefe Dergisi, Sayı: 2, (Ekim 2019), s. 1-16. (İnsan, İnsancılık (Hümanizm) ve İnsan Hakları).
- Torun, Yıldırım; İnsan Hakları, Atatürk Üniversitesi Azım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 0, Sayı: 16, 2007, s. 415 - 424.
- Uzun, Elif; Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumuna İlişkin Bir Değerlendirme, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 30, 2012, s. 25-58.

- Yeşilçayır, Celal; İnsan Haklarının Aydınlatılmasında Felsefi Bilginin Önemi, *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı: 31, 2018, s. 239-261.
- Yılmaz, Abdurrahman; Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume. 9/2, (Winter 2014), s. 1685 - 1704.
- Yücel, Yonca F.; Hak ve Menfaatler Üzerine Bir İnceleme, *TBB Dergisi*, Sayı: 91, 2010, s. 335-357.

Elektronik Kaynaklar

- https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM___/d00/c002/km__00002024ss0053.pdf (Erişim Tarihi: 09.01.2021).
- <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> (Erişim Tarihi: 09.01.2021).
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> (Erişim Tarihi: 09.01.2021).
- <https://www.unhcr.org/1951-refugee-convention.html/> (Erişim Tarihi: 12.03.2021).
- https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf/ (Erişim Tarihi: 12.03.2021).
- https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktarafilsoz/bm/bm_13.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2021).